

Казакова Е.В.

УДК 81.411.21'23

ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВОСПРИЯТИЯ ИНОЯЗЫЧНЫХ СЛОВ НА ПРИМЕРЕ АРАБСКОГО ЯЗЫКА

Постановка проблеми: Вивчення звукової мови є одним з актуальних напрямків сучасної лінгвістики. Це обумовлено, з одного боку, недостатньою кількістю системних досліджень, проведених у різних мовах, а з іншого - постійно зростаючими практичними потребами в галузі перекладу, викладання іноземних мов, створення різноманітних текстів впливу.

Сучасні процеси глобалізації призводять до зросту потреб володіння іноземними мовами. Тому розуміння методології ефективного засвоєння мов постає актуальним напрямком сучасної філології. Існує гіпотеза, що засвоєння іноземної мови супроводжується асоціативними зв'язками, які виникають під час сприйняття іншомовного слова. Саме ці зв'язки призводять до трансформації лексичного складу мови з пасивного в його активний фонд. Для опису психічних процесів виробництва і сприйняття мовлення, онтогенезу мови та мовної здібності як психофізіологічної функції людини існує окрема дисципліна – психолінгвістика, спираючись, на понятійний апарат якої, можна знайти підтвердження описаної вище гіпотези.

Аналіз останніх досліджень з проблематики роботи.

Сучасні роботи з психолінгвістики, предметом якої є вивчення глибинних механізмів функціонування мови, здебільшого стосуються галузі теоретичної психолінгвістики та психолінгвістичних аспектів вивчення іноземної мови. Психолінгвістичні проблеми стосовно різних аспектів мовлення висвітлювали: Дж. Міллер, Н. Хомський, Р.М. Фрумкіна, О.М. Леонтьєв, Л.В. Сахаров, І.О. Зимня, О.О. Залевська, А.А. Брудний, Т.М. Дрідзе, І. Секеріна та інші.

Важливою основою для розвитку проблеми опанування іноземною мовою з опорою на психолінгвістику є дослідження, так чи інакше пов'язані з психологією мовлення (М.М. Бахтін, В. Гумбольдт, Ф. де Соссюр, О.О. Потебня, Л.В. Щерба та ін.), з дослідженням взаємозв'язку мови і мислення (Л.С. Виготський, О.Р.Жинкін, П.І. Зінченко, М.І. Лурія, С.Л. Рубінштейн та ін.). Багато досліджень присвячено всебічному аналізу звукообразної системи тієї чи іншої мови у руслі фоносемантичних показунок (Воронін С.В. – фоносемантика у англійській мові, Гаценко І.О. – типологічні особливості звуконаслідувань на прикладі української, російської, англійської мов, Курашкіна Н.А. – звукофера французької мови, Кушнерик В.І. – фоносемантизм у германських і слов'янських мовах, Левицький В.В., Меметов А.М. – ономотопея у кримськотатарській мові, Найдеш О.В. – фоносемантичні пошуки у німецькій мові, Шатравка А.В. – звуконаслідування сучасної китайської мови та ін.).

Серед дослідників мовних явищ арабської мови можна відмітити Юшманова Н.В., Газов-Гінзберга А.М., Шарбатова Г.Ш. Нароцького М.Г., Черова В.П. Але їх роботи стосуються насамперед загальних питань походження, граматики, фонетичної будови арабської мови і використовуються у нашому дослідженні в якості джерел теоретичного матеріалу. Маємо зазначити, що вивчення психолінгвістичних аспектів на прикладі арабської мови представляє собою широке наукове поле для сучасних дослідників: сходознавців, мовознавців, філологів, та відкриває безмежні можливості у галузі опанування мовою як засобом комунікації. Впливанню звукової форми на зміст присвячена більшість робіт з фоносемантики та психолінгвістики (Журавльов А.П., Виготський Л.С., Горелов І.Н., Орлова Е.В.).

Дана стаття має своєю **метою** висвітлити функції первинних асоціативних зв'язків, що виникають під час сприйняття іншомовних слів на прикладі арабської мови. В **задачі** дослідження входить вирішення питань, пов'язаних із здатністю звуків викликати асоціативні зв'язки, місцем мовної картини світу під час опанування іноземною мовою, ефективними методами засвоєння лексичних одиниць, побудовою внутрішнього словника людини, розвитком психофізіологічних механізмів аудіювання, тощо.

Актуальність нашого дослідження пояснюється поширенням інтересом науковців різних галузей до проблем взаємодії мови і культури, а також зростаючою кількістю наукових пошуків з питань ефективних методів викладання іноземних мов, виконання перекладу, створення рекламних та інших текстів впливу. Новизна дослідження зумовлена тим, що в ньому уперше наводиться опис формування асоціативних зв'язків на прикладі арабської мови та надається обґрунтування здатності звуків викликати асоціації під час опанування іноземною мовою у рамках мовної картини світу окремої людини.

Вплив на слухача, як на свідомому, так і на підсвідомому рівні базується на здатності звуків викликати первинні асоціативні зв'язки і сприйматися людиною ще до логічного аналізу лексичного змісту висловлювання [1, с.3].

Сприймаючи незнайоме слово, ми в першу чергу чуємо його звучання або бачимо його графічний вигляд. При цьому виникають певні асоціації. Ми можемо намагатися пов'язати звучання слова з його значенням або, при необхідності запам'ятовування, побудувати асоціативні зв'язки зі словами рідної мови. Формування асоціативних зв'язків зі словами рідної або іноземної мови залежить від наступних чинників: артикуляційно-акустичні особливості самих звуків та наявність схожою за звучанням лексики рідної мови. При цьому сугестивна функція звукообразних засобів залежить як від артикуляційно-акустичних особливостей звуків, так і від їх частотності у слові або тексті [1, с.11]. Наприклад, збільшення частотності тремтячого [p] може викликати враження різкості, сили, швидкості, грубості. Наприклад арабські слова: ضرب [daɣraba] *битти*, رعد [rād] *грим*, قرقر [qarqara] *гуркотити*. У той час як підвищення частотності [l] може викликати враження чогось ніжного, плавного: – دلولة [dalula] *ніжність*.

У даному контексті цілком справедливою виступає думка В.Кушнерика, що «...найменша асоціація образу, лексеми чи фонему з певними якостями навколишнього світу активізує процес запам'ятовування

цього образу, лексеми чи фонемі, формує у людини асоціації, здатні трансформувати лексичний склад мови із пасивного у його активний фонд» [2 с.79]. Іншими словами, при вивченні впливу мови і тексту на підсвідомість людини фонетичні засоби розглядаються як одна з складових, оскільки людина сприймає в єдності смисловий і емоційно-стилістичний зміст, інтонаційно-звукові та лексико-синтаксичні структури.

Під час сприйняття таких слів як: خرخر [ħarħara] *xronimti*, أَزْ [azza] *свистити*, بَقِيق [baqbaqa] *бубонити* у підсвідомості виникають первинні асоціації, які в подальшому допоможуть утворити надійні зв'язки для запам'ятовування цих слів. Мовна картина світу, як сукупність уявлень людини про навколишній світ, закріплена в системі значень певної мови, у її лексико-семантичній підсистемі загальної семантичної системи, у структурі енциклопедичних, тлумачних словників, у незліченних мовленневих ситуаціях, текстах різних видів, типів, жанрів, нарешті, в індивідуальному спілкуванні.

Для адекватного (правильного та доречного) оперування етнокультурознавчими лексичними одиницями у процесі навчання і в процесі спілкування, у свідомості учня повинна бути сформована певна структура значення слова, з'ясування якої може бути досягнуто психолінгвістичними методами, що дають можливість дослідити значення безпосередньо у процесі мовленнєвої і пізнавальної діяльності індивіда, а не тільки традиційно лінгвістичними, орієнтованими в основному на вивчення етнокультурознавчих текстів. Так, вчені О. Митрофанова, В. Костомаров, М. Вятютнев, Е. Сосенко, Е. Степанова [4; 173] зазначають, що «засвоїти лексичну одиницю – означає засвоїти структуру значення іншомовного слова на фоні рідного, оволодіти достатньою кількістю словосполучень, які розкривають семантико-граматичні ознаки слів, а сама організація словникової роботи, її продуктивність дещо залежить від того, настільки методика цієї роботи відповідає не тільки лінгвістичним, а й психологічним і психолінгвістичним закономірностям».

На наш погляд, позачергово у даному контексті можуть бути розглянуті звукообразальні лексеми, які завдяки своєму звучанню відтворюють лексичне значення слова і мають максимальну асоціативну силу:

صَقَصِق [šaqsaka] *цвірінчати*, نَق [naqqa] *квакати*; كَاكَا [kaka] *кудахкати*, ظَن [žanna] *dziжчати*, تَمْتَم [tamtama] *мимрити*, تَكْتَك [taktaka] *тікати*.

Існування зв'язку між звуком та значенням в мові, поряд із наявністю фонетично мотивованих слів складає основу звукового символізму та звукового наслідування, які, у свою чергу, складають звукообразальну систему мови, що є предметом вивчення фоносемантики – самостійної лінгвістичної дисципліни, яка пов'язана із психолінгвістичними пошуками.

Слід зазначити, що той факт, що в іншій мові існує лексичний еквівалент якого-небудь слова, зовсім не означає однозначності даних слів. Найважливішими виявляються в таких словах позалінгвістичні плани, які можна зіставити; у більшості випадків вони не збігаються із позалінгвістичними планами іншомовних слів. Фонові лексичні одиниці виділяються із загального лексичного складу під час зіставлення з лексичною системою іншої мови [3, 137]. Так, характерні для арабського регіону звуконаслідування при перекладі на російську мову не знаходять ідентичних аналогів, наприклад: арабське слово قَحَب [qaḥaba] означає кашляти «про верблюду», مَزَم [hamaza] вимовляти з хамзою, إِيْشَمَام [ishmam] вимовляння звуків «і» та «у» з сильною лабіалізацією, – переводяться цілими фразами. Це явище характерне і для неспецифічних слів: قَرْمَش [qarmasha] їсти сухарі. Таким чином, відсутність аналогів перекладу звуконаслідувальних слів арабської мови на російську або українську мови доводить існування міжнародної відмінності у сприйнятті і відтворенні звуків, що зумовлено різним набором фонем у кожній окремій мові.

На заняттях з нерідної (іноземної) мови особлива увага, як правило, приділяється розвитку психофізіологічних механізмів аудіювання, до яких, належать: механізм внутрішнього промовляння, механізм сегментації сприйманого мовленнєвого ланцюга, механізм оперативної пам'яті дає змогу реципієнтові утримувати в свідомості сприйняті на слух слова і словосполучення протягом того часу, який необхідний слухачеві для осмислення фрази або завершеного фрагмента; механізм ідентифікації понять, який допомагає аудиторіві одночасно зі сприйняттям визначати, який з лексико-семантичних варіантів багатозначного слова актуалізований у певному контексті; механізм антиципації, або імовірного прогнозування, який дає змогу за початком слова, словосполучення, речення, цілого висловлення передбачити його кінець; механізм довгочасної пам'яті, завдяки якій здійснюється зв'язання мовленневих сигналів, що надходять, з тими стереотипами, які зберігаються у нашій свідомості, а це означає, що залежно від того, чи існують у нашій довгочасній пам'яті ті чи інші зразки мовлення, лінгвістична інформація сприймається як знайома або як незнайома; механізм осмислювання, який здійснює компресію фраз, окремих фрагментів або цілого тексту за рахунок опущення подробиць і, залишаючи в пам'яті тільки „згустки” смислу, вивільнює її для приймання нової порції інформації, тобто провадить еквівалентні заміни шляхом перетворення словесної інформації на образну [5, 105-106].

Розвиток психолінгвістики стимулює інтерес до побудови внутрішнього словника людини, який функціонує відповідно до закономірностей його (носія мови й культури) психічного розвитку. Такий словник називають ментальним лексиконом людини. Для сучасних дослідників індивідуальної свідомості людини, його мовної компетенції характерне уявлення про ментальний лексикон як про асоціативну мережу з численних зв'язки, які відіграють важливу роль у сприйнятті та формуванні мовленнєвої діяльності.

Результати. Сприйняття – це чуттєве відображення предметів та явищ об'єктивної дійсності в сукупності притаманних їм властивостей та особливостей при безпосередній дії на органи чуття. Отож вивчення проблеми сприйняття – завдання багатьох комплексних досліджень. Прояв творчого потенціалу мовної особистості зумовлюється здатністю до асоціативного мислення і асоціативного впливу на адресата в мовленнєвій діяльності. Слід відзначити, що реалізація всього діапазону вживання мовного знака

відбувається з урахуванням його асоціативної інтерпретації реципієнтами повідомлення. Сприйняття форми мови потребує знань з лінгвістичних та психолінгвістичних закономірностей її побудування, тому визнання психолінгвістичних особливостей сприйняття іншомовних слів, зокрема лексем арабської мови, може відкрити можливості до найбільш ефективного вивчення іноземних мов у контексті сучасного мовознавства.

Перспективи подальших досліджень Розробка фоносемантичних універсалій та засвоєння психолінгвістичних аспектів сприйняття іншомовних слів – ще один крок на шляху розв'язання методичних проблем у галузі опанування мовою. Результати нашого дослідження здатні розширити використання мовного діапазону, починаючи з інтенсивної методики опанування мовами, закінчуючи створенням достатньо сильних текстів впливу.

Практична цінність роботи полягає у можливості використання її практичного матеріалу під час підготовки загальнотеоретичних та спеціальних курсів з викладання іноземних мов, у теорії та практиці перекладу, у створенні програм з викладання іноземних мов.

Висновки. Результати дослідження є певним внеском у теорію фоносемантизму та психолінгвістику. Роблячи підсумки, зауважимо, психолінгвістичні аспекти сприйняття іншомовних слів являють собою широкий науковий простір, який можна розглядати з точки зору міжпредметних та міжкультурних зв'язків, онтогенезу мови, проблем спілкування та процесів інтеграції мовознавчих дисциплін.

Джерела та література

1. Белова Т. С. Сопоставительный анализ системы звукоизобразительных средств итальянского и русского языков: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. фил. наук : спец.10.02.20 «сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Б.Т. Белова. – Москва, 2009. – 22с.
2. Кушнерик В.І. Фоносемантизм у германських і слов'янських мовах. – Чернівці: Рута, 2004. – 416 с.
3. Лингвострановедческая теория слова / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М.:Русский язык, 1980. – 247с.
4. Методика преподавания русского языка как иностранного/ О.Д. Митрофанова, В.Г. Костомаров, М.Н. Вятюгнев, Э.Ю. Сосенко, Е.М. Степанова. - М.: Русский язык, 1990. – 269 с.
5. Основы методики преподавания иностранных языков/ А.А. Леонтьева. – М.: Русский язык, 1988. – 180 с.

Рецензент: Меметов А.М., д.филол.н., проф., зав.каф. вост. филологии ТНУ им. В.И. Вернадского

Телешун Е.О.

УДК 811.512.161

МОРФОЛОГОСИНТАКСИЧНА СТРУКТУРА БІНАРНИХ ТЕРМІНІВ - СЛОВСПОЛУЧЕНЬ ТУРЕЦЬКОЇ ФАХОВОЇ МОВИ ТОРГІВЛІ

Постановка проблеми. Двочленні (двокомпонентні) термінологічні словосполучення, тобто терміни, до складу яких входить два повнозначних слова становлять переважно більшість аналітичних термінів. Висока продуктивність бінарних словосполучень зумовлена переважно необхідністю вираження в межах однієї лексичної одиниці відразу декількох суттєвих ознак певного спеціального поняття. Такі утворення не тільки надзвичайно актуальні, а й оптимальні, адже за їх допомогою досягається номінація з необхідною кількістю релевантних ознак [9]. В сучаній лінгвістиці існує значна кількість робіт, в яких розглядаються структурні особливості багатоконпонентних термінів. Тему вивчали О.С.Ахманова, В.В. Бурлакова, В.В. Виноградов, А.А. Потєбня, О.І. Смирницький та ін. На продуктивність синтаксичного способу вказують Д.С. Лотте [7, с. 4-36], Б.М. Головін та Р.Ю. Кобрін [2], В.М. Лейчик [6].

Метою та завданням даного дослідження є проаналізувати формально-структурні особливості двокомпонентних лексичних одиниць та способів їх компонування в торгівельній терміносистемі турецької мови, виявити продуктивні способи термінотворення. Основним методом дослідження є описово-аналітичний метод (вивчення бінарних термінів-словосполучень у структурному аспекті), метод безпосередніх складників. Моделювання структури термінологічних словосполучень дає можливість більш об'єктивно визначити, як та за допомогою яких засобів може актуалізуватися у мові певне складне торгівельне поняття. Під час аналізу ми використовували загальноекономічні а також основні фахові вирази торгівельної тематики, відібрані з тематичних словників а також сучасних турецьких торгівельних текстів з урахуванням їх практичного значення в торгівлі.

При відборі ТС ми керувалися низкою вимог до термінологічних словосполучень, розробленою М.В. Верещакою. Найбільш суттєві ознаки ТС групуються автором у два блоки: 1) семантичний; 2) структурний. До блоку семантичних ознак автор відносить 1) семантичну цілісність; 2) диференціюючу функцію ТС, тобто його здатність виражати родо-видові і не родо-видові відношення; 3) входження у термінотворче гніздо; 4) специфічність значення, що співвідноситься з поняттями науки, техніки даної субмови. Структурний блок передбачає: 1) стійкість, що знаходить своє відображення у фіксованому складі ТС, стабільному порядку його компонентів, у неможливості їх заміни та структурних вставок між ними; 2) неповнота реалізації граматичних форм компонентів ТС; 3) здатність до відтворення; 4) термінологічна дублетність, що відображає структурні варіанти ТС [1, с. 50].

ТС має, з одного боку, властивості терміна, а з другої-властивості синтаксичної одиниці. Зокрема, як різновид терміна воно характеризується системністю, наявністю дефініції, тенденцією до моносемії у межах свого термінологічного поля, відсутністю експресії, стилістичною нейтральністю. Як різновид